

**KEGYÚR ÉS KÁPLÁN –
KÁROLYI SÁNDOR GRÓF ÉS KELEMEN DIDÁK
MINORITA MISSZIÓJA**

GYULAI ÉVA

Károlyi Sándor 1689-ben, apja halála után így ír kilátástalan helyzetéről naplójába: „én ifjú, gyenge, tudatlan koromban succedálván mind az gazdaságban, mind az főispánságban, üres kamarában, elpusztult jószágban, üres erszénnyel, temérdek adósságban maradván, még csak azt sem tudtam felgondolni elmémmel, miként kellessék fogni az élethez”.¹ Egy negyedszázad sem telik el, hogy 1710-ben a nagybányai elhagyatott minorita kolostorban, szintén saját kezével, egy frissen kinevezett házfőnök ezt jegyezze be a rendház évkönyvébe²: „Semmi pénzt nem találtam: egy szem gabonánk sincs. Üres minden. A pestis közvetlenül kitört, s a helyzet annyira zavaros, hogy a kapun senki sem léphet ki életének veszélye nélkül.”³

A két hasonló naplójegyzet, vallomás két kortárs, egy szerzetes és egy főúr karrierjének kezdetén született, akiket sorsuk, tevékenységük és hazájuk története egymás mellé sodort, s akik hasonló attitűddel fogtak fiatalon életükhöz és feladataikhoz, mégpedig, hogy a semmiből új életet teremtsenek maguknak és övéiknek, és akik sokban hasonló tehetséggel, sőt karizmával teljesítették a maguk szabta köteleességeket.

A Károlyi családot és Kelemen Didákot a hagyomány és a történeti irodalom a kezdetektől összekapcsolta, sőt boldoggá avatását legelőször az arisztokrata család egyik tagja, Haller Gáborné Károlyi Klára kezdeményezte nem sokkal a minorita rendfőnök halála után.⁴ Hogy az életszentség tisztelete, a *devotio* kivételes gyakorlása, a katolikus egyház iránti elkötelezettség mennyire sajátja volt Károlyi Sándor, Rákóczi generális családjának, nemcsak a szentéletű minoritához fűződő szoros kapcsolata mutatja, hanem az is, hogy amikor menyje, Károlyi Ferencné Csáky Krisztina 1736-ban fiatalon meghalt, a család ősi nemzetségének nevét viselő Kaplony ferences rendházának egyik szerzetese német nyelvű gyászbeszédében, amelyet a Károlyi család nem sokkal korábban Németországból Kaplonyba telepített jobbágysai előtt mondott, reményét fejezte ki, hogy Csáky

¹ SZALAY 1865, 24.; TAKÁTS 1910, 18–19.

² 1710. die 12 Julii... *Aerarium nullum inveni, nullum granum tritici, omnia deserta, pestis immedie exorta est, tempus est turbulentum, ita ut extra portam civitatis non nisi cum periculo vitae aliquis exire potuerit.* (1710) TAKÁTS [1914] 253.; RÁKOS 1975, 84.

³ CSÁK 1927, 16.

⁴ BRÁZAY 1890

Krisztina szentté avatása hamarosan végbe mehet Rómában.⁵

A Károlyiak ugyan nem adtak szentet a római egyháznak, ahogyan Kelemen Didákot sem emelték mind ez ideig oltárra, történetük azonban jellemző a 18. század első felének a török kiűzését követő új társadalmi, politikai és mentalitásbeli szituációjára. Ez a korszak sok más mellett a vallási viszonyokat is alapvetően változtatta meg, a katolikus egyház pozíciói napról-napra erősödtek, s ebben a változásban mind a Károlyiaknak, mind Kelemen Didáknak és szerzetestársainak óriási szerep jutott, s éppen a Károlyi család és a minorita szerzetes egymást kölcsönösen támogató tevékenysége, mondhatni missziója lehet a példa a katolikus egyház és az aulikus arisztokrácia azon szerepére, amelyet a Rákóczi-szabadságharc utáni Magyarország új berendezkedésében játszottak.

Annak ellenére azonban, hogy a Károlyiak és Kelemen Didák kapcsolatát már többször pertraktálta a történeti irodalom,⁶ találkozásukról csak annyit írnak, hogy 1710 körül az eperjesi minorita rendházban kereste fel Károlyi Sándor, Rákóczi hadvezére és bizalmasa az akkor már jeles hitszónok hírében állt fiatal, nem sokkal korábban magiszteri fokozatot nyert, pappá szentelt szerzetest, teológiai tanárt, hogy meghívja a nagybányai minorita rendház élére, amelyet 1704–1705 körül éppen a kurucok miatt hagytak el a szerzetesek, s ahová csak 1710-ben tértek végleg vissza.⁷ Mivel forrás nem támasztja alá Károlyi és Kelemen eperjesi találkozását, nem zárható ki, hogy nem Eperjesen, hanem Nagybányán találkoztak először, azután, hogy a minorita rend kiküldte a fiatal szerzetest Nagybányára a rendház és a hitélet újjászervezésére.

Károlyi Sándor családjának karrierje szorosan kötődik a katolikus egyházhoz, hiszen a protestáns középirtokos család már a 17. század legelején visszatért a katolikus hitre Károlyi Mihálynak, a kuruc generális nagyapjának köszönhetően, aki feltehetően ezzel (vagy ezzel is) szerezte meg a családnak a bárói címet 1609-ben.⁸ A frissen katolizált Károlyi család a katolikus hit védelmezőjeként és terjesztőjeként lép fel, Károlyi Mihály nem sokkal áttérése után már díszes kápolnát építtet nagykárolyi kastélyában.⁹ Egyik fia, Ádám, Károlyi Sándor utód nélkül elhalt nagybátyja 1649-ben a jezsuitáknak telket adományoz Nagykárolyban, hogy megtelepedhessenek.¹⁰ A neves jezsuita, Sámbar Mátyás 1685. február 2-án Zággráiban bekövetkezett halálakor készült

⁵ *Föltűnő a kaplyoni barát gyászbeszédének az a része, melyben az elhunyt grófné istenfélő, kegyes életéről szólván, őt a szentek sorában fölveendőnek nyilatkoztatá, s reményét fejezte ki, hogy szentté avattatása Rómában legközelebb fog történni.* ÉBLE 1893, 338.

⁶ BRÁZAY 1890; TAKÁTS [1914]; RÁKOS 1975, 114–152.

⁷ CSÁK 1927, 16.

⁸ KOVÁCS 1988, 10–11.

⁹ ÉBLE 1913, 36.

¹⁰ Károlyi Ádám oklevele a jezsuiták nagykárolyi letelepítéséről, telek adományozásáról. Károlyi várkastély, 1649. aug. 15. Károlyi-oklevéltár CXLII. sz.

gyászjelentésben jezsuita rendtársai kivételesen gazdag és elhivatott életében és tevékenységében is kiemelik sárospataki és nagykárolyi rendház-alapítását, illetve Báthori Zsófia és Károlyi Ádám érdemeit a katolikus vallás terjesztésében.¹¹ A nagykárolyi várkastélyt a 17. század második felében végvárrá nyilvánítják, ezért Károlyi László, Sándor apja olcsvaapáti birtokára, ottani udvarházába költözik, majd felesége halála után Szatmárra teszi át székhelyét, ott is hal meg 1689. február 28-án.¹² Károlyi László nemcsak a császári katonákkal megrakott nagykárolyi várkastélyban, hanem az olcsvaapáti udvarházban is épített egy kápolnát, az előbbiben hallgatja majd a misét egész udvarával 1708. februárjában II. Rákóczi Ferenc, amikor 3 hetet Nagykárolyban tölt generálisa, a kápolna kegyura, Károlyi Sándor vendégeként.¹³ A főúri kastélyok tornyában, illetve a kápolna tornyában a reggeli és esti imára is harangoztak, akárcsak a falvakban és városokban, így tettek a Károlyiak egyik, éradonyi kastélyában is, ahol a kaput is háromszori Jézus kiáltással kellett este bezárni, illetve másnap reggel kinyitni.¹⁴

Károlyi László bátyját, Ádámot követve, 1661-ben Szatmár főispánja lesz, majd megözvegyülvén, árva gyermekeit a munkácsi vár úrnője, Báthori Zsófia udvarába küldi.¹⁵ A református Rákócziakat a katolikus egyházba „visszavezető” Báthori Zsófia udvarában Károlyi Sándort és testvéreit jezsuita páter neveli,¹⁶

¹¹ *Sambar Matthias † 2 Febr. 1685. Ita Societatis Matris optimaie honori bonus filius eximie consuluit. Cuius per aetatem etiam omnem amantissimus vixit, quod, ut omittam caetera, colligere abunde est ex iis, quae variis in locis in bonum commune Societatis providit, certe Carolinensem olim et Patakinensem Residentias, eius potissimum industriae et suavi dexteritati debet Societas. Hanc celsissima principissa Sophia Bathori, illam illustrissimum dominus Adamus Caroli zeloso patris Matthiae, pro matre sua studio et ardore inducti fundaverant, maximoque suo solatio videbant, ingentes exinde in rem Catholicam, cuius erant studiosissimi fructus dimanare.* Sámbar Mátyás gyászjelentése, Zágráb, 1685. febr. 2. EK Kézirattár Ab 138. Tom. II. p. 280.

¹² ÉBLE 1913, 38.

¹³ Uo. 41.

¹⁴ *Mivel minden dolognak elkezdési és boldog kimenteli áll az egy isten akaratián, szükségesnek ítéltem, hogy első kezdeti is ez dolgoknak legyen az isteni tisztelet... minden hajnalban, mikor világosodni kezd, háromszor egymás után, csak rövideden, imádságra az toronyban való harangokat csendítse meg a cirkáló, este is nap lemeneteli után az szerént; kapu záráskor... szép halkkal háromszor Jézust kiáltsanak, reggel is kapu nyitáskor az szerént.* Az éradonyi kastélybeli drabantok számára készült rendtartás, 1660 körül. Károlyi-oklevéltár CLXIII. sz.

¹⁵ *Feleségem holta után ez hazában pártütés támadván, gyermekimet vittem volt Munkács várában, méltóságos jó emlékezetű fejedelem asszony, Báthori Zsófia ő nagysága idejében, ki is ő felségének egyik s igaz híve volt.* Károlyi László végrendelete, Szatmár 1688. dec. 11. Károlyi-oklevéltár 4. k. CCXLIV. sz.

¹⁶ (1672) [a]z hazánkban való rebellio [...] Engemet pedig testvér bátyámmal, Károlyi Istvánnal és nénéimmel együtt [...] küldött szegény atyám uram ő nagysága Munkácsra,

később pedig az ungvári és kassai konviktust, sőt a pozsonyi jezsuita kollégiumot is megjárja bátyjával, kassai diák korában, 1681-ben segít apjának Báthori Zsófia kassai temetésénél. A következő évben pedig egy másik főúri temetésre, Homonnai János ungvári szertartására viszi el apja, ahol közvetlenül a halott mellett hordozza a „szövétnyeket” hosszú fehér taft temetési viseletben, jelezve, hogy még nőtlen.¹⁷

Károlyi László nagy súlyt fektetett fia, Sándor vallásos nevelésére, 1675-ben latin nyelvű rendtartás készült a (kassai jezsuita) kollégiumi prefektusnak a fiú neveléséről, amely szerint „az istenfélelem a bölcsesség kezdete” szellemében kell a bárócskát (*comitellum*) oktatni. Gyakran kell a bűnbánat szentségével és az oltáriszentséggel élnie, a lustaságot és mértéktelen evés-ivást el kell kerülnie, óránként negyedórára inge alatt egy kis ciliciumot (*cilicium*) kell viselnie, hogy emlékezzen Krisztus szenvedésére. A templomban áhítattal imádkozzon, az Isten után a Boldogságos Szület is hően imádjá. Imáiban hívja patrónus-szentjeit, könyörögjön hozzájuk és utánozza életüket.¹⁸

Kiváló bátyjával, Károlyi Istvánnal együttes nevelése meg-megszakad, sőt Thököly uralma alatt Kassán a vallási üldöztetést is meg kell tapasztalnia, miután a felkelők konfiskálták a jezsuiták nemesi konviktusát, a Perényi és a Károlyi fiúk kénytelenek egy kassai ismerősüknél meghúzni magukat, ahol szinte éheznek, titkon látják el őket étellel és itallal, „minthogy az catholicus státus mindenek előtt nagy contemptusban volt”. A „kurucoknak” a katolikusokat sújtó vallási üldözése mellett a császáriak erőszakosságát is megismeri, Buda visszafoglalása után, ahol bátyja is elesett, 1687-ben nagykárolyi birtokukra visszaérve, a király katonáit találja palotáiban, s így kénytelen „hajdúival a mosóházban” meghúzni magát kastélyában.¹⁹

Károlyi Sándor egyedül maradván fiúként a családban, mivel bátyja, Mihály 1682-ben Szatmárnál, István pedig Budánál halt hősi halált,²⁰ iskoláival felhagy, és apja mellett kívánja a nemesi és politikai elitnek szükséges ismereteket és tapasztalatokat elsajátítani. Az egyik legtanulságosabb politikai iskolája az volt, amikor 1687-ben apja, többedmagával, Csáky István kassai főkapitány utasítására Thököly kurucaitól visszafoglalja a felföldi városok, Eperjes, Lócse, Késmárk és Bártfa protestáns templomait, vagyis szemtanúja, sőt részese volt, hogy Károlyi László szatmári főispán, a *Comissio Csakyana* mint az egyházüldözés egyik hírhedt intézménye tagja, tevélegesen is részt vett a protestánsok elleni

holott az méltóságos Batori Zsófia fejedelemasszony kegyelmességéből tisztességesen accomodáltattunk Istenben elnyugodott páter Tyukodi János jesuita inspectiója alatt.

SZALAY 1865, 4.

¹⁷ SZALAY 1865, 4.

¹⁸ Károlyi-oklevéltár 4. k. CCXV. sz.

¹⁹ SZALAY 1865, 12., 19.; KOVÁCS 1988, 17–19.

²⁰ ÉBLE 1913, 5.

ellenreformációs küzdelemben.²¹ Ugyanekkor foglalták el a reformátusoktól, ugyancsak Csáky István utasítására, a nagybányai egyházakat is, s Károlyi László oldalán a minoriták is megjelentek a városban, akik a középkori nagybányai Szent Miklós-templomot és az ispotályt kapták meg letelepedésükre.²² Mivel a minoriták partiumi letelepítésében Károlyi Sándor apjának, sőt neki magának is része volt, nem csodálható, hogy a kurucok mellé állt generális ellenezte, amikor az idegen, német nevű nagykárolyi szerzeteseket a kurucok elűzték. 1705. december 20-án írja feleségének, hogy „az bányai barátokat ki akarják űzni, de én nem engedem, hanem ha ki suspectus, menjen, s jöjjön más helyébe.”²³

A Károlyi-házban a jezsuiták elűzése is lelkiismereti válságot okozott. Amikor az 1705. évi szécsényi országgyűlés végzése értelmében a kuruc állam területéről kiutasítják a „németes”, vagyis az osztrák provinciával szakítani nem akaró jezsuitákat, a kassai jezsuita rektor Károlyi feleségéhez, szalai Barkóczy Krisztinához fordul védelmük érdekében,²⁴ aki így figyelmezteti férjét a katolicizmus iránti kötelezettségeire: „Minthogy kegyelmed is egy az anyaszentegyház tagjai közül, s úgy tudom, a legrosszabbnak sem tartja magát, amint a papja is bizonyítja, lélekbejáró dolog lévén ez, amennyiben kegyelmeden áll, meg ne vonja tőlök szolgálatját, ha pedig nem használna is, lelkiismeretét felszabadítsa s tiszta lesz tőle.”²⁵ A jezsuiták kiközösítéssel is megfenyegetik elűzőiket, ezért Barkóczy Krisztina a szabadságharc alatt igyekszik férjét visszatartani a katolikusok üldözésétől. 1706-ban gelényesi birtokáról írt levelében kéri Károlyit mint a szatmári vidék patrónusát a katolikusok védelmére: „Minthogy pedig édes lelkem ha szintén rossz pápistának tartja is kegyelmed a Tiszán innen valókat, de ugyan Isten kegyelmedet rendelte ezen a földön oltalmazójának az ő anyaszentegyházának, ha mit feltalálhatna meggátlására.”²⁶

Csáky Istvánról és Károlyi Lászlóról, akiknek a nagybányai minoriták letelepedésüket köszönhetik, a rendben sem feledkeztek meg, Kelemen Didák pályája kezdetén, 1715-ben is hivatkozik rájuk Károlyi Sándor generálisnak írt levelében: „Kalocsai érsek, Csáky Imre uram, minthogy őeminenciája édesatyja és

²¹ RUBY 1890, 12.

²² RÁKOS 1975, 87–88.

²³ Szurdok, 1705. dec. 31. KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 92.

²⁴ *Kassai Pater Rector uram... kér ezen levelét recommendáljam... Vannak bánatban, már elérkezvén a comissariusok, kik consscribálják jószágokat, s magokat kiigazítják, bizony, Szíven, busulok rajta, mert mind Istentől félek érte, s mind a bal-keresztényeknek ezzel nagy örömet szerezvén, félek az excommuncatiótul, s az egész keresztvénség előtt nótába esnek a magyarok.* Károlyi Sándorné levele férjéhez. Olcsva, 1706. aug. 3. Károlyi-oklevéltár 5. k. CCCLXXXV. sz.

²⁵ Barkóczy Krisztina levele férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Olcsva, 1706. szept. 30. TAKÁTS 1910, 26–27.

²⁶ TAKÁTS 1910, 28.

az excellenciád üdvözült édesatyja voltak patrónusaink s promotorink azon [nagybányai] fundationak megnyerésében, az honnan a convent ezen két méltóságos familiát fundátorának tartja mindéltig.”²⁷ Egyébként a kalocsai érsek Károlyi Sándor menyje, Csáky Krisztina nagybátyja volt, ahogyan Bercsényiné Csáky Krisztina a nagynénje.

Így már érthető, hogy miért viselte úgy szíven Károlyi a nagybányai minoriták sorsát, s hogy miért segített 1710-ben Kelemen Didáknak a kolostor és jószágai visszaszerzésében. Jelképes is lehet, hogy az épületek és birtokok csak a szatmári béke után kerültek vissza jogilag is a rendházhoz, amelynek főnöke, Kelemen Didák, fizikailag is igen közel került a nagykárolyi várkastélyban rezideáló főúrhoz, 1712-től grófhhoz, Károlyi Sándorhoz.²⁸ Ettől kezdve az aulikus katolikus főurat és a szerzetest közös missziós cél vezérli Szatmár vármegyében és környékén, a protestáns vidéken, hogy visszaállítsák a katolikus egyház protestantizmus előtti pozícióit.

Ha a két „úttörő” pályáját és viszonyát vizsgáljuk – egyébként Károlyi 14 évvel volt idősebb, így tekintélyét az idősebb jogán is érvényesíthette Didákkal szemben – kapcsolatuknak egy olyan intézményes, sőt „hivatalos” vagy „hivatali” keretere hivatkozhatunk, amelyet eddig kevésbé vettek vizsgálat alá, pedig közös tevékenységük, históriájuk szinte minden momentuma és aspektusa levezethető ebből a keretből, jelesül, a szerzetes Károlyi Sándor és családja, vagy a szerzetes szóhasználatával a „Károlyi-ház” káplánja volt, a gróf pedig neki „bizodalmas patrónusa”, a szerzeteshez fűződő viszonya pedig kimeríti a „patrocinium” intézményét. Ezt a viszonyt viszont Károlyi apjától, a templomfogláló Lászlótól örökölte, akit, mint láttuk, a minoriták oltalmazójuknak és alapítójuknak tekintettek. Ismeretségük kezdetén, 1714-ben Kelemen Didák így fogalmazza meg a patrónusi funkció lényegét, ekkor még a minorita provinciális megbízásából: „édes méltóságos generális uram, excellenciád mint szerzetünk kiváltképpen való bizodalmas nagy jó patrónusának inkább oltalmazó, pártját fogó s gondviselő édes atyjának s promotorának kegyes patrociniumjához... pater provinciálisunk parancsolatjából folyamodom”.²⁹

Kelemen Didák Károlyihoz írt összes levelét Károlyi „kisebbik szolgája és káplánja” minőségében (*servus et capellanus*) szignálja, urát pedig megfelelő titulusai mellett kivétel nélkül patrónusának, többször pedig a minoriták fundátorának nevezi. A titulusnak pedig önmagán túlmutató, szinte kötelező funkciója volt a korban, jellemző, hogy Károlyi tábornaggyá való kinevezése után Kelemen Didák rögtön beveszi a címzésbe a „Campi Marschallus Colonellus” titulust.

²⁷ Nagybánya, 1715. szept. 28. KELEMEN 1979, 10.

²⁸ RÁKOS 1975, 88., 92.

²⁹ Eger, 1714. szept. 19. KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 1.

A kápláni hivatal és szolgálat a középkortól ismert a fejedelmi és főúri elit szolgálatában, az újkorban szinte minden arisztokrata tartott udvari káplánt, vagyis papot, aki az uradalom tisztikarának többi hivatalviselőjéhez hasonló, de azoknál minőségileg és rangban is különböző szolgálattal végezte a család pasztorációját, így tagja volt a szolgálattelvők népes seregének, még ha a lelki szolgálat bizonyos előjogokat is biztosított neki. Tevékenysége a főúr udvarához, közelebb pedig a várkastély, udvarház kápolnájához kapcsolódott, vagyis a területi egyházi joghatósággal rendelkező plébánossal szemben a családon, a kápolnán, a családi kriptán kívül megszűnt a hatósága. A káplán misézett, gyóntatott, a gyermekek lelki vezetője és tanítója volt, kegyes olvasmánnyal látta el a főúri család tagjait, sőt sokszor maga is írt ilyet, 1708-ban Szabolc Ferenc jezsuita szerző „Az Isten mindenhatóságának...” c. metszetes könyvecskéjének címlapján, amelyet Eszterházy Pál hercegnek ajánlott, a herceg „alázatos káplánjának” nevezi magát.³⁰

Természetesen Károlyi és családja is tartott káplánt, sőt egykor őt magát is Báthori Zsófia jezsuita udvari káplánja nevelte Munkácson. Károlyi, akárcsak többi arisztokrata társa udvarán kívül, utazásai, hadjáratai során is tartott maga mellett káplánt, aki állandóan mellette volt, esetleg időről-időre meglátogatta urát az ünnepeken, mint Károlyi káplánja, aki 1706-ban húsvétra érkezett meg hozzá.³¹ Károlyiaknak, akik összes rezidenciájukban kápolnát is berendeztek, volt udvari vagy házi káplánjuk is. Az olcsvaapáti kastélyban, amelyet apját követve, Károlyi Sándor is gyakran használt, 1662-ben leltárt készítettek, s a kápolna közelében összeírták a „páter házát”, vagyis a káplán lakószobáját és hálófülkéjét is.³² 1720 januárjában Károlyi Sándor írja feleségének batorkeszi birtokáról: „káplánt hozattam magamnak és mivel az kis kápolnát meg sem szenteltethettem, fel sem benedicáltathattam, nem lévén engedelem reája, az ünnepeken kívül az palotán mondatok misét.”³³ Károlyi levele utal a főúri udvarok egyházi reprezentációjának fontos kérdésére, hogy a kápolna felépítése után a kegyúrnak még meg kellett szerezni a püspöki engedélyt, esetleg búcsút is egyházához, felszentelés nélkül, amelyet az arisztokrata elitnél gyakran maga a püspök vállalt, nem misézhetek benne a káplánok, addig a hordozható oltárnál mondhattak csak misét az udvarházban patrónusuknak és családjának, háznépének. A káplánok szolgáltak azokban a kápolnában is, amelyeket útszéleken, szőlőkben, hegytetőkön és birtokuk számos más helyén emeltek a katolikus kegyurak, s csak búcsúk, ünnepek

³⁰ TUSKÉS–KNAPP 1999, 7., 19. jegyzet

³¹ 1706. április 4. *Magam káplányom is elérkezett. Töltöttem csendesen az ünnepet.* Szalay 1865. 159.

³² *A páter házában. Asztalos csinálta ajtó, zárostúl, egy. Karszék egy, asztal egy, ágy egy, egyes szék kettő. Egy ablak, egy kemence. A kamaráján egy asztalos csinálta ajtó, vas kelincsestül.* Az olcsvaapáti majorság és udvar inventáriuma, 1662. nov. 18–1663. máj. 10. Károlyi-oklevéltár 4. k. 448.

³³ Batorkeszi, 1720. jan. 15. KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 296.

alkalmával tartottak bennük istentiszteletet vagy egyéb áhítatgyakorlatot.

Kelemen Didák káplánsága azonban túlmutatott az udvari szolgálaton, a főúri uradalom keretein, ahogyan Károlyi Sándor tevékenysége is túlnőtt hatalmas birtokai határain, mind a Rákóczi-szabadságharc alatt, mind azt követően, hiszen főispánként, generálisként, az ország arisztokrata elitjével rokonságban lévő főúrként, országos politikusként kitágította hatókörét. Így a patrónus és káplánja több vármegye, az egész Tisza-vidék újjáépítését, újbóli berendezését tűzte ki célul, ugyanakkor megmaradt viszonyuk személyes, családi jellege, amely talán éppen másodlagosan alakult ki, s előbb működtek együtt a főúri udvaron kívül, s csak közös tevékenységük hozta közel őket, teremtette meg familiáris viszonyukat.

A káplánnak ez a másik, az udvari káplánságtól különböző értelmezése összefügg az egyházjoggal, s leginkább Károlyi Klára említett, a kanonizációt iniciáló levele vihet közelebb a tartalmához. Károlyi Sándor lánya Kelemen Didák méltatásánál többször említi a plébániáktól megfosztott protestáns vidéken végzett misszionárius tevékenységének első fázisát: „káplányok szaporítása”, „az szent szerzet káplánságának” felállítása. Károlyi Klára írja, hogy a szilágysági Göröcsönben, ahol „több pápista pap” nem volt, Didák atya „káplánság által állította fel az isteni dicséretet”. A káplánok helyébe azután a plébánosok léptek, s a plébániák felállítása következett, vagyis a káplánok a hittérítés első szakaszának elvégzői.³⁴

A minorita szerzetes és a kálvinista vidéken, kálvinista jobbágyok földesuraként birtokló főúr tevékenységének külön-külön, és együtt is, legfőbb célja a katolikus hit terjesztése, a katolikus népesség növelése, és ezzel a gyarapodó hívek pasztorációja volt. Kapcsolatuk a nagybányai rendház visszafoglalásánál kezdődött, s a nyírbátori romos kolostor és templom újjáépítésénél teljesedett ki. A minorita szerzetes a hit terjesztésének nehéz munkájáról így ír pártfogójának: „a magyarok hajlandóbbak a megtérésre, mint a szász lutheránusok. Jobb szeretünk [mármint a minoriták] magyar helyeken letelepedni, mint lutheránus tót helyeken, ahol meg nem élhetünk.” 1724-ben a minorita rend további erdélyi terjeszkedését vette tervbe Kelemen Didák, s terveiről írja Károlyinak: „a szász városokon volnának nagyobb részin a klastromink, de azokban lévén immár más szerzetesek... [ők is] nehezen élhetnek a megátalkodott nép között, inkább magyar helyeket kívánánk, mert Erdélyben sokkal hajlandóbbak a magyarok a megtérésre, mint a szász lutheránusok.”³⁵ Kelemen Didák és Károlyi Sándor közös missziója a magyarországi kálvinizmus egyik összefüggő területén, Szatmárban kezdte és folytatta rekatalizációs törekvéseit. Károlyi gyászbeszédében az őt temető ferences atya felemlítette, hogy Károlyi (és Kelemen Didák) működése előtt Szatmáron csak két jezsuita élt (elődeiket is a Károlyiak telepítették a városba,

³⁴ BRÉZAY 1890, 11–17.

³⁵ Bátor, 1724. febr. 3. KELEMEN 1979, 139.

adták nekik a templomot, amelyet a nagykárolyi templom visszavételéig temetkezőhelyül is használt a Károlyi család), valamint Ecseden volt plébánia Báthori Zsófia jóvoltából, s ez igencsak kevésnek bizonyult a katolikus hívek lelkigondozásához.³⁶ Károlyi Sándor hasonlóan festi Szatmár felekezeti helyzetét a 17. század végén *Providentia Dei* c. kiadatlan munkájában: „Azon esztendőben (1687) házasodván magam és vettem vala házastársul magamnak néhai édes kedves feleségemet, Szalai Barkóczi Krisztinát, ki igen buzgó és istenfélő, ájtatos és példaadó asszony vala, s az midőn 1689. esztendőben édes atyám Károlyi László Szatmárt 28. febr. lelkét az ő teremőjének istenesen visszaadta volna, tisztességes eltakarítása után azonnal kivettem lakásomat károlyi és olcsvai jószágomban, s mivel feleségem fehércselédjeivel együtt mindössze is alig voltunk tizen-tizenketten az római hitben, s hol az ecsedi plébánost hozattuk ki, hol Szatmárrul páter jezsuitát, hol pedig Kassáról barátot s valamely esztendőig úgy folytattuk devótionkat.”³⁷ A vidék katolikussága a Rákóczi-szabadságharc háborús viszonyai, de leginkább a közben kitört epidémia miatt a 18. század elejére ismét lecsökkent, amint Károlyi Klára Kelemen Didák életrajzáról írt levelében is kitűnik.³⁸

Károlyi hihetetlenül sok anyagi támogatással segíti Kelemen Didák egyházépítését, pénzzel, építőanyaggal, élő munkával, a szerzetes azonban igyekszik patrónusa hivatali státusát is megnyerni a térítéshez. 1727 augusztusában örül, hogy Károlyi Sándor személyesen is elmegy a vármegyei tisztújításra, a

³⁶ *Jaj, minemű volt színe a Tiszán-inneni szomorú gyászt viselő földnek, ah melly árva sorsra jutott vala a Sz. István s a hajdani jámbor magyarok keresztény hitinek ügye! Nem valának itten az 1686-ik s a következő mostoha vad esztendőkből több igaz apostoli férfiak, hanem N. Szatmár városában két tisztelendő Pater Jesuiták és Ecseden egy Bártfai nevű plébánus, kinek élleme vala néhai boldog emlékezetű fejedelem asszonyinak, Bátor Sófának kegyes fundációjából, és így az igaz apostoli művesek kevés volta miatt a Kristus nyája elszéledvén, és első apostoli királyunknak, Szent Istvánnak gyönyörűséges lelki szőlője, gyöpe megszagattatván, termékeny drága szőlője is együtt elpallagodott vala... Azért is [Károlyi Sándor] minden tehetségét arra fordította, hogy Alexandere, segítője lenne a Kristus kisdéd nyájának, s a Catholica Romai Hitnek. Kire nézve tulajdon jószágiban lévő pusztá helységeit, úgy mint Csanálost, Fént, Majtint, Bélteket és Mező-Petrít catholicus néppel megszállatá, azokba plébánusokat helyhezette, s ezeknek parochialis házakat kiszabván, tisztességes élelmekre jövedelmeket rendele, és a templomokat kezekbe adá, sőt az isteni szolgálatnak s a gyakorlandó ájtatosságoknak rendit és módját is írásban adá ki nékiek, hogy így a Catholica Hitnek gyarapodására tágassabb út nyitatték.* NOVÁK 1747, G 3.

³⁷ Idézi: TAKÁTS 1910, 25.

³⁸ *Midőn a kuruc háborúban 1710-ben a pestis felettébb uralkodott [...] az egyházi személyek oly szűken tanáltattak, hogy az egész Tiszáninnen való földön, Ugocsa vármegyében Nagy-Szőllősön, Szabolcsban az egy Kis-Várdai plébánus, Biharban Nagy-Váradon, Szatmár vármegyében Nagy-Bányán... sehon nem találtatott. Az Szilágyságban is, az hol azelőtt plébániák voltak, elszéledtek az háborúság miatt.* BRÉZAY 1890, 11.

szatmári főispánt ugyanis mind a minoriták, mind „a méltóságos prelátusok az anyaszentegyház Apostolának ismerik, mert a vármegyéiben az Úr Isten szent malasztjával munkálkodik”, ezért Didák kéri, hogy a „tiszteinek”, vagyis a vármegyei tisztikarba a katolikus Anyaszentegyház fiait tegye meg, hogy „az üdvözlendő igaz hit nagyobbban terjedhessen”.³⁹ 1732-ben patrónusának újbóli főispánná választása alkalmából így foglalja össze térítői hitvallását: „Mivel Excellentiád vármegyéje immár nagyrészt igaz hitben lévő tagokból áll... kívánom, hogy *egészen* abból épülhessen s állhasson az Úr Isten Szent Felsége szent nevének nagyobb dicsőségire és terjedésire”, vagyis célja, hogy a vármegye teljesen katolikusokból álljon. Ugyanekkor a csengeri templom helyreállításának célját a pasztorációban látja: „valóban szűkölködő lelkek, az isteni szeretetben meghültek és hidegek, a szent szolgálatban restek” épülésében és vigasztalásában.⁴⁰

Amikor azt a hírt hallja Didák atya, hogy vita folyik a Partium hovartartozásáról, arra kéri Károlyit és főrangú politikustársait, munkájukkal kapcsolják ezt az országrészt egészen Magyarországhoz, így azzal is szolgálnák a katolikus egyház előmenetelét, hogy a vármegyébe katolikus papok is bekerülnének.⁴¹

Kelemen Didák élete (és Károlyi élete) vége felé különleges szolgálattal áll patrónusa mellett, az 1739–1740. évi pestisjárvány idején ugyanis, amikor Károlyi tábornagyot országos biztossággal ruházta fel az uralkodó a járvány ügyében, Didák atya segítette információkkal, a betegek és szűkölködők ápolásával, sőt koldulással. Miskolc és Eger fölül azonban a kortársak szerint sikerült buzgó imáival elhárítania a ragályt.⁴² Károlyi Sándor politikai megbízatása idején nemcsak káplánjának, a miskolci minorita rendfőnöknek lelki és tényleges támogatását vette igénybe, hanem magánáhítatával is igyekezett a járvány megszűnését elősegíteni. Egy évig minden pénteken böjtöt rendelt háznépének napi háromszori, a lorétói litániát és egyéb áhítatgyakorlatot is magában foglaló templomi ájtatossággal.⁴³ Nem lehet, hogy Károlyi „megoldásánál” ne jusson

³⁹ 1727. aug. 10. KELEMEN 1979, 192.

⁴⁰ 1732. jún. 11. KELEMEN 1979, 248.

⁴¹ Monok, 1730. nov. 9. KELEMEN 1979, 227.

⁴² CSAK 1927, 66–67.; RÁKOS 1975, 637–647.

⁴³ *Mert minek utána a felséges Isten maga igaz ítélete szerint édes hazánkat az elmúlt esztendőben pestissel meglátogatta volna... [Károlyi Sándor] egész háznépével fogadást tött, hogy esztendőnek forgása alatt péntek napon egész estvélig böjtölni fog, háromszor menvén azon napon az Isten házába. Délelőtt a sz. misére, mellynek végén az áldott Jesus nevéről való litániákat mondatta. Délután három óra tájban Nagy Asszonyunknak, a Boldogságos Szűz Máriának üdvözlő rózsákból kötött lelki koszorúját nagy szent szóval imádkoztatta. Utána pedig len keserves nótával ama töredelmes szívből származott ötvenedik zsoltárt, „Könyörülj, Istenem én bűnös lelkemen etc.” énekelte.*

eszünkbe az 1708 decemberi sárospataki országgyűlés végzése, amelyen Rákóczi indítványára a pénteki napot országos bünbánati napnak nyilvánították (a protestánsoknak is), hogy az Istennek a kurucokat sújtó bosszúállását bójttal és „igaz poenitentia-tartással... csendesítsék meg”.⁴⁴

Kelemen Didák a Károlyiak mellett több arisztokrata család patrónusi támogatását is bírja, leginkább a Károlyiakkal rokon Koháryakét, de patrónusra, támogatóra mindig szükség van. 1730. november 5-én, miskolci rendfőnökként panaszolja a hegyaljai Monokról Károlyi Sándornak, „kiváltképpen való bizodalmas nagy jó patronus urának”, hogy hiába indult el Miskolcra a hegyaljai szüretre, a rendházban ugyanis ő következett a koldulásban, „kevés a patronus, Szerencsen az egy méltóságos gróf Aspremont uram önagyságánál több nincsen, az is Keresztúrbán commorál, s már ott más conventbeli kolduló atyánkfiai vadnak. Itt Monokon báró Andrásy Ferenc[nél] s Szentmiklósi uramnál többet nem tanáltam... s így igen kevés alamiznával kelle visszatérnem.”⁴⁵ A minoritáknak nemcsak a patrónusok hiányával, hanem a konkurens szerzetesekkel is meg kellett küzdeniük rendjük fontos intézményénél, az alamizna összegyűjtésénél. 1731-ben, amikor Koháry Istvánnak, másik patrónusának súlyos betegségéről hall, megijed, mert az országbíró korábban megígérte neki, hogy támogatja vasárnapi prédikációinak kinyomtatását, halála esetén azonban elmarad a pénz kifizetése. Ráadásul Koháry arról is biztosította, hogy végrendeletében a minorita rendről is megemlékeznek, halála esetén jelentkezzenek az esztergomi káptalannál, ennek ügyében kéri a szerzetes Károlyi segítségét.⁴⁶

Károlyi Sándor a minoriták és más szerzetek támogatása mellett „privatim” is szorgalmazta a térítést, saját háznépe is a katolikus térítés célcsoportja lett, 1722 tavaszán a pozsonyi országgyűlésről írja feleségének, hogy el ne halasszák otthon a szokásos vallásgyakorlatot, amelyet – kápláni minőségben – akkor éppen a (ferences) gvárdián vezet a Károlyi-családnál, ugyanakkor figyelmezteti őket, hogy az általa fogalmazott imádságot, amelyet „az elmúlt békességben”, vagyis a korábbi politikai egyezség megkötésénél „concipiált”, ki ne felejtse az ájtatosságból.⁴⁷ Egyik húsvétkor református szolgája is megtér, s feleségének is azzal küld egy német cukrászasszonyt (*cukerpókert*) Pozsonyból, hogy Szabolcsban „talán elveszi valaki, szaporodik pápistaság véle”. 1722-ben Frajokat, vagyis német komornákat szerez a család nőtagjainak, „csak hadd szaporodjék az

Estvéli öt óra tájba pedig a Boldogságos Szűz Lauretomi Litaniáját énekszóval mondta, melly ájtatosságon hogy jelen lehetne, maga mulatságit odahagyván, a mezőrül is visszatért vala. Így engesztelte ez a magyar Dávid, boldogult m. gróf Károlyi Sándor az Istennek haragját. NOVÁK 1747, G 1.

⁴⁴ BENICZKY 1866, 173–174.

⁴⁵ KELEMEN 1979, 226.

⁴⁶ Uo. 234.

⁴⁷ Pozsony, 1722. jún. 18. KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 376–377.

pápistaság belőlők.”⁴⁸ Mint pragmatikus birtokos, gazda a térítést is összekapcsolta uradalma gazdasági építésével. Szirmay Antal, Szatmár monográfusa szerint a telepítésnek a katolizáción túl nem is volt más célja: „hogy a Tiszán túl való területben terjessze jobban a közönséges római hitet, amint Csanáros, Majtén, Béltek, Erdőd, úgy Kaplyon helységeit is nagy részint külföldi katolikusokkal megszállította”.⁴⁹ Károlyi feleségének is így magyarázza a sváb telepesek behozatalát: „meglátod, Szívem, mint implantálom ez praetextussal az religiót azon földre”.⁵⁰ A földesúr egyszersmind kegyúr is, így a rekatolizáció szempontjából fontos, hogy egy birtok ne kerüljön katolikus tulajdonostól protestáns kézre. 1726 májusában írja Kelemen Didák Károlynak, hogy ha nem veszi meg az ecsedi uradalmat, „méltóztassék másnak recommendálni, had[d] jutna pápista kézre Istennek szent kegyelme által az Anyaszentegyháznak előmenetilere”, a katolikus földesúr ugyanis lehetővé tenné, hogy a minoriták ott is letelepedhessenek.⁵¹

Károlyi amellet, hogy a vidék katolizálásában segíti az egyházat, családja és rezidenciája érdekében is eljár, hiszen Kaplonyban nemcsak, hogy letelepíti a szalvatoriánus rendtartományhoz tartozó ferenceseket, hanem 1726-ban a kordások kongregációját is felállítja.⁵² Rájuk bizza a családi sírbolt őrzését is, ráadásul még a szabadságharc idején, korábban ugyanis Szatmáron, a jezsuitáknál temették el a Károlyi család tagjait, lévén a nagykárolyi templom a protestánsoké. A kaplonyi Károlyi-temetkezőhely felépítése igen sokat emelt a család presztízsen, akárcsak a Nagykároly határában emelt kápolnák. 1703-ban a Lyukashalmon épít kápolnát a Szentháromságnak a város kegyura, annak emlékére, hogy földje a török alól végleg felszabadult. Lányaival és feleségével a leendő oltár alá helyezi el a nevükkel megjelölt alapkövet, majd az 1708-ban szőlejében is épített egy kápolnát a bor védőszentjének, Szent Donátnak, amelyet augusztus 7-én Erdődy Gábor egri püspök szentel fel, az énekes misét a szatmári jezsuita superior végzi, s „Didacus Kelemen, minoriták érdemes pater provinciae-ja predikál”. A szentelésnél ott van a környékbeli nemesség színe java, s amikor a háromezres ájtatos tömeg megindul a hegyről, a körmenet egy másik, már korábban épült kápolnát is útba ejt, amely Szent Orbánnak volt szentelve. Ettől kezdve Donát és Orbán napján, illetve szüretkor hálaadást tartanak a károlyi szőlőhegyen.⁵³

Nagykároly egyházát csak 1723-ban szerzi vissza a katolikusoknak Károlyi, mégpedig úgy, hogy a reformátusoknak új istenházát épít. A piaristák

⁴⁸ RÁKOS 1975, 121.

⁴⁹ SZIRMAY 1809–1810. II. 52.

⁵⁰ Pozsony, 1712. jún. 16. KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 161.

⁵¹ Bátor, 1726. máj. 18. KELEMEN 1979, 167.

⁵² 1726. december 8. Volt nagy solemnitás kaplyoni páter franciscánusoknál kordások congregatiójával és erectiójával. SZALAY 1865, 241.

⁵³ SZALAY 1865, 224–225.

megtelepítésével a kaplonyi ferencesek mellett Nagykárolyban is „házi szerzeteseket” szerez magának és családjának. Bár vallási tekintetben a toleráns arisztokratákhoz tartozott, mégis jellemző a korabeli vallási attitűdre, hogy feleségének a nagykárolyi templom átvételekor ezt írja: „már tegnap a sok gaz székeket kihányattam a templombúl... most Bocskai, Bethlen, Rákóczi szemetjeit hányatom ki”.⁵⁴ Az emberek megítélésében ugyanakkor fontosabb Károlynak személyiségük, intelligenciájuk, mint a vallásuk. 1712-ben írja feleségének: „szánom Porcsalmit, hogy kálvinista, s elkárhozik, de jobban szánom, mert bolond, s nincsen esze”.⁵⁵

Az ősi templom, mint egykori katolikus istentiszteleti hely visszaszerzése mind az egyháziak, mind a missziót teljesítő főurak elsődleges céljai közé tartozott a katolikus megújulás korában. 1730 késő őszen a szüreti koldulóútján tartózkodó Kelemen Didák írja a generálisnak, hogy hasson oda báró Andrássy Ferencnél, Monok birtokosánál, hogy vegye el a reformátusoktól a monoki templomot, hiszen azt a báró „elei építették, benne fekszenek”. Monokon ugyanis háznál tartják a szentmisét, a méltóságos bárói család is odajár, míg a templomot jobbágyaik használják, akiknek a szerzetes véleménye szerint „nincs semmi szükségük a templomra”.⁵⁶

A templom- és kápolnaalapítás, oltáremelés a kegyúr elsőrendű kötelessége, de a felépített templomot, a letelepített szerzeteseket sem hagyhatja magára, köteles felkeresni őket, nyájasan bánni velük, részt venni énekes miséiken. Károlyit egyházépítő és egyházát ápoló tevékenységében halotti búcsúztatója egyenesen a Szent Márton-hegyi bencéseket felkereső Szent Istvánhoz hasonlítja.⁵⁷

A hit védelmében Kelemen Didák nem riad vissza bizonyos nemtelen eszközöktől, 1739-ben Károlyihoz írt leveleiből tudjuk, úgy szándékozott egy hodászi fiúcskát megtartani a katolikus egyháznak, hogy anyjától el akarta szakítani. A fiú katolikus apja ugyanis meghalt, s református anyja egy református férfihoz ment ismét férjhez, ezért Kelemen Didák, hogy „eretnekségben ne nevedjék a gyermek”, arra kéri Károlyi Sándor szatmári főispánt, hogy szolgabírájával vitesse a fiút a nyírbátori kolostorba. Amikor a nyírbátori gvardián elment a fiúért, az anya máshová rejtőzött fiával, Kelemen Didák azonban reméli, a

⁵⁴ Nagykároly, 1723. okt.30. KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 508.

⁵⁵ Pozsony, 1712. máj. 11. KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 150.

⁵⁶ Monok, 1730. nov. 9. KELEMEN 1979, 120.

⁵⁷ *Mint Szent István első koronás apostolunk a Sz. Mártoni tőle emelt kalastromot s szentegyházat és szerzeteseket gyakorta meglátogatta, s ottan ájtatoskodott, úgy néhai boldogult m. gróf Károlyi Sándor mint Szent István keresztény hitinek, ájtatos jámborságának örökösse, gyakran látogatta ezen kaplonyi tőle emelt kalastromot, templomot, alázatos szerzetes fiait, azokkal nyájaskodott és maga istenes szándékára szent misséket énekelletett.* NOVÁK 1747, F 3.

falusiak megmondják, hol van, s Károlyi megkeresteti.⁵⁸ Károlyi Klára is megemlékezik a térítés ezen módjáról, amelyhez Kelemen gazdag patrónusai segítségét is igyekezett elnyerni. „Az eretnek atyáktól és anyáktól született... nevendékenyek... igaz hitre hozásának” módja az volt, hogy elkérte a protestáns gyerekeket szüleiktől, s ingyen taníttatta, ruházta őket. Nem tűrte ugyanakkor, hogy katolikusnak született gyermekeket, még ha árvák is, protestánsok neveljenek, ilyenkor Károlyi Klára szavaival „erőszakossan... a magistrátusok által” vette el őket, akár nevelőiktől, akár szüleiktől. Ilyen lánykakat főúri és köznemesi asszonyokhoz adott ki, Károlyi Klárának is ajánlott 2–3 leánykát.⁵⁹

Kelemen kápláni szolgálatának leginkább szerzetesi gyakorlathoz kapcsolódó aspektusa az alamizsnáért való könyörgés. Levelei tele vannak kéréssel a szegények, rendtársai, sőt saját javára. Károlyi Sándor bécsi és pozsonyi tartózkodása alatt családjának, főként a bőjtökre, olyan különlegességeket küldött, mint „stockfis, hering, citrom, gyömbér, malozsa, sáfrány, csiga, mondola”, melyekből általában Didák atyának és a minoritáknak is juttatott. Egyszer leánya, Klára figyelmeztette apját a böjti időszakban, hogy „méltóztatott volna Nagyságodnak a szegény páter minoritákról is megemlékezni.”⁶⁰ Különösen sokat kéri patrónusától annak tarcali borát, a szerzetesi alázatosság miatt azonban mindig hozzát teszi, hogy csak arra számít, amit a lengyel kereskedők otthagytak: „Ha Tarcalon olyas borai tanálkoznának Excellentiádnak, kit az lengyelek meg nem vennének, azokból minékünk valamelyecskét deputálni és consolálni méltóztassék... Ha Tarcalyon maradott volna valami ó borocska, ki a lengyeleknek nem kellene, méltóztatnék valamelyecskével kegyesen succurrálni... Ha Tarcalyon ha valami régi ó borok volnának, kik a lengyeleknek nem kellenének, mivel Excellenciád ideátra keveset vagyon, s úgy sem szokta innija azokat, mint eddig, úgy most is amennyi telhessék, valami bérbéli alamizsnával succurrálhatna... az tavalyi borokat talám csak nekünk hagyják a lengyelek, ha efféle Tarcalyon bővöcskén volna, méltóztatnék egy summásocskát küldeni.”⁶¹

Annak ellenére, hogy Kelemen Didák azt írja Károlyiról, hogy „nem illett, hogy a magától termett fát rázzuk”,⁶² vagyis nem kívánja kéréseivel zaklatni azt, aki magától is bőven juttat, levelei tele vannak kéréssel. Nincs olyan dolog, amit Didák és szerzetestársai el ne fogadnának, illetve ne kérnének. 1716-ban nagybányai házfőnöksége alatt írja Károlyinak: „idei esztendőnek terméketlensége miatt annyira jutottunk, kivált italka dolgából, hogy éppen szinte csak vízre szorultunk... [de] Ocsván általmenvén, látám az Excellentiád serfőző üstit, aki

⁵⁸ 1729. jún. 26. KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 315–316.

⁵⁹ BRÉZAY 1890, 14–15.

⁶⁰ TAKÁTS [1914] 280.

⁶¹ KELEMEN 1979, 226., 252.

⁶² KELEMEN 1979, 1734. év (Bátor, 1734. márc. 8.)

talám most nem annyira szükséges, mivel a károlyi, amint mondja Udvarbíró Úr, jó és igen alkalmas, [ezért] Excellentiádat requirálnám, hogy kegyes patrocíniumából szükségünkre való serecskét magunk főzethessünk, és amely kevés árpát alamizsnából kapunk, azzal magunknak használjunk, és távol lévő serházakra ne adjuk.”⁶³ Kelemen Didák ígéri, ha a jövőben jó termés lesz, s bor is bővebben lesz majd, visszaadják az üstöt.

Károlyi káplánja azonban nemcsak a szegényeknek, társainak, hanem magának is koldul Károlyitól. Élete vége felé, súlyos betegségbe esvén, Miskolcon sokat költ orvosságra, s ennek árát részben Károlyi Ferentől, patrónusa fiától, részben magától a generálistól kéri, egyébként panaszkodik a miskolci orvosra, aki ugyan mindig eljön, ha hívják, de lutheránus, s „az imádságon nem annyira kap”.⁶⁴ Nem sokkal halála előtt azonban a gyógyszeren kívül mást is kíván. 1743-ban írt levelében megemlékezik arról, hogy Károlyi korábban „babbeli istenes alamizsnával” támogatta a miskolci rendházat, betegségében azonban másra vágyik: „én is *viribus enervatus* lévén, gyarló bűnös életemet kevés borral gyámolítgatom, melyben, ha megfogyatkozom, éppen ártalmamra vagyok, amint tavaly is amián indult súlyos nyavalám, az üdön is indulni kezdett vala, ha csak az Úr Isten gyomormelegítőt nem rendel vala.” Ezért kéri Károlyit, hogy küldjön hegyaljai óbort neki felépüléséhez.⁶⁵ Kelemen levelében *homagialis obligatio*jára, vagyis ura iránti hűbéri, illetve esküvel tett kötelezettségére hivatkozik, s Károlyi Sándor naplójának tanúsága szerint apja, Károlyi László is *homagialis obligatio*ja alapján tett eleget Csáky István kassai főkapitány parancsának a szabad királyi városok evangélikus templomainak elfoglalására.⁶⁶ A bor mellett a hal is kelendő a szerzeteseknél, hiszen 1721 júliusában, amikor a batori templomtoronyba villám csapott, Kelemen Didák kétezeret kér kölcsön Károlyitól 1 hétre, s hozzáteszi a halászatot igen kedvelő Károlyinak „ha bőv halászatja esnék kegyelmednek, mi is elköltenénk benne kegyelmed jó egészségéért”.⁶⁷

A kápláni hivatal talán leglátványosabb, de mindenképpen a leginkább jellemző kötelessége a patrónus ünnepek alkalmával történő köszöntése, ez soha nem marad el a minorita rendfőnök gyakorlatában. Didák atya hosszú, körülményes üdvözléssel köszönti urát karácsonykor, húsvétkor, a családi névnapokon. A legjobb, ha az üdvözlést személyesen teljesíti, de sokszor kénytelen

⁶³ KELEMEN 1979, 25–26.

⁶⁴ Uo. 317–318.

⁶⁵ Uo. 353.

⁶⁶ [k]egyelmes urunk parancsolatja, kiben intimálta, hogy kassai generális Csáki István uram mellé menvén, az királyi városokban levő lutheranus, kalvinista templomoknak foglalására menjen fel. Mely kegyelmes parancsolatnak homagialis obligatioja szerint akarván engedelmeskedni, vízkereszt nap után való napon megindult. (1687) SZALAY 1865, 19–20.

⁶⁷ KELEMEN 1979, 123.

hosszú, cirádás körmondatokban levélen keresztül megkeresni urát és családját a közelgő ünnepen, hogy „tartozó káplányi kötelességének”, vagyis patrónusa köszöntésének megfeleljen. Így történt ez 1719. húsvétján is, amikor a „szent böjti napoknak a sok üdvösséges érdemek elnyerésével való eltelése, s a nagypénteki Christos Urunk keserves kínjainak, érettünk szenvedett szörnyű halálának emlékezetiért; szomorú bánattal, szívbéli fájdalommal, könnyhullatások áradásával való gyászban borult napnak szentelése után: az örvendetes Alleluját lelki nagy vigasztalással hallani, és a mi Urunk dicsőséges feltámadásának szomorúságok felhője nélkül való tiszta fényes napjára szerencsésen virradni... nem utolszor, hanem sok számos esztendő forgásában Excellentiádnak méltóságos úri házával együtt érni ünnepelni s elmulatni engedje”.⁶⁸

Károlyi Sándor őszinte, elmélyült kegyessége, vallásossága egyébként leginkább talán az ünnepekhez való viszonyában érhető tetten. Naplója tanúsága szerint egyháza minden jeles ünnepéről magánáhítat, illetve családi ünnepelés és templomi misehallgatás formájában is megemlékezik. Az ünnepeket általában csendességben, „dévotizálással” tölti, magánájtatossággal emlékezik meg a Gyertyaszentelőről, Sarlós Boldogasszonyról (ekkor van egyébként a születésnapja, ebből a 60-iknak áhítattal egybekötött megünnepléséről naplójában is ír), Mindenszenteket és a Halottak napját is megtartja, nagypénteken és nagyszombaton a „koporsólátogatás” szertartását végzi. Gyümölcsoltó Boldogasszony napján búzaszentelő körmenetet tart 1703-ban nagykárolyi birtokán, Vízkeresztkor megszentelteti házát.⁶⁹ Károlyi magánáhítatát és vallásgyakorlatát a lehetőség szerint a szabadságharc alatt is elvégzi, sőt amikor 1705 adventjében Barkóczy Krisztina Sárospatakon meglátogatja férjét, a lelkiségben férjéhez hasonlóan elmélyült asszony megjelenik a Vártemplomban, hogy a jezsuiták hajnali Rorátéján részt vegyen.⁷⁰ Károlyi magánáhítatáról temetési beszéde is megemlékezik.⁷¹ Áhítatgyakorlata, „dévotizálása” sokban emlékeztet Rákócziéra, aki ugyancsak napi rendszerességgel végezte vallásgyakorlatát, magánáhítatát. Károlyi Sándor a szatmári kriptában nyugvó anyja és apja halálának évfordulóját mindig megünnepli, szülei „anniversariumán” egész napos áhítatot

⁶⁸ KELEMEN 1979, 64.

⁶⁹ SZALAY 1865. passim

⁷⁰ *Domina Karoliana hic fuit in Rorate, post quod abiit mane.* ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára Ab 96 (A sárospataki jezsuiták naplója I.–IV. 1694–1772) I. köt. f. 80. (1705. dec. 17.)

⁷¹ *Böjtlésekkel sanyargatta testét, imádsággal engesztelte istenét, táplálta lelkét, bizonyos órákat rendelvén az imádságra, mellykor magához senkit sem bocsáta, hogy annál csendesebben nyájaskodna Urával s Istenével. A sz. misét dologtévő hétköznap sem mulatta el, hacsak súlyos változást engedték, de akkor is szobájában ájtatoskodván, csengető zengéssel jeleket adata magának, hite, reménysége és Istenhez égő szeretetének gyullasztására.* NOVÁK 1747, F 3.

tart, 1730. január elsején anyjáról a Károlyiak egyházi reprezentációja minden helyszínén megemlékezik.⁷² Ha Pozsonyban van az országgyűlésen, a ferencesek mindkét rendjéhez elmegy ünnepi misére. 1728-ban Kelemen Didákot is meghívja prédikációra a diéta idejére.⁷³

Károlyi Sándort a temetésén elmondott beszédében Novák István szalvatoriánus ferences szembeállítja azokkal a főurakkal, akik úgy vélik, „nagy méltóságok világi állapotjához nem illik a közkeresztény néppel az isteni szolgálatot, szentegyházat, prédikációt gyakorlani, az anyaszentegyháznak szokott ájtatosságiban, búcsújárásiban közikben elegendni, mert ez a papok, szerzetesek és a köznép dolga, nem az uraké, kik különös rövidebb ájtatossággal is megmutathatják kereszténységeket”. Károlyi ugyanis „noha kemény természetű, s éles tekintetű magyar, többire hadakozó férfiú és méltóságos gróf volt is, mindazonáltal hajdani keresztény atyáinknak test és lélek szerént el nem fajult maradéka lévén, oly buzgó ájtatossággal, eleven hittel s tisztelettel viseltetett az új testamentombéli szövetségnek szekrényéhez, az oltáriszentséghez (melyben édes megváltóját valóságosan jelen lenni hitte, vallotta s imádta), hogy az úrnapi processiókon, az előtt alázatosan járván a szerzetesekkel s a köznéppel, az oltáriszentségről való énekeket fentszóval s nagy buzgósággal éneklené, példájával a népet is azon ájtatosságra gyullasztaná. Egyéb szent búcsújárásokban is azt míveli vala Isten dicsőségére, a keresztény népnek épületire, egyebeknek nódító példájára, Isten előtt érdemének gyarapodására.”⁷⁴

Kelemen Didák az ünnepi üdvözetek mellett meghívja a Károlyiakat a minoriták saját ünnepeire, főként Porciuncula napjára és Szent Ferenc ünnepére, október 4-re, illetve Pádúai Szent Antal napjára (június 13.). A ferences ünnepek a Károlyi családban különösen kedvesek, hiszen Károlyi Sándor felnőtt kort megért gyermekeit Klárának és Ferencnek hívják. 1719. október 12-én Kelemen Didák levelében kérdezi Károlyitól, hogy „a méltóságos úrfi, melyik Szt. Ferenc napját üli, nem tudhatom, azért köszöntésivel elmaradtam. Most jut eszembe, tavaly a mi Szt. Ferenc atyánk infra octáváján [vagyis egy héten belül] üdvözlöttem, s azt felelé, hogy nem koldus Ferenc [ő], mindazáltal önagyságáért s az egész

⁷² 1727. Januárus 2. Devotizáltam és áldoztam az kaplonyi templomban, lévén anniversariumja édes anyám tekintetetes Sennyei Erzsébet asszonynak 55. esztendővel ezelőtt lött halálának anno 1672. [...] 1730. 2 Januarii... anyám Sennyei Erzsébet anniversariumát tartottam mind károlyi collégiumban, kaplonyi conventben, az szatmári pater jesuitáknál. [...] 1730. február 28. Tartottam anniversariumot Istenben elnyugodott Károlyi László atyámért, kinek Isten irtalmazzon. SZALAY 1865, 245., 256.

⁷³ 1728. augustus 2. Portiuncula napján mind az pater franciscanusoknál, úgy az capucinusoknál volt solemnitas devotio. Melyek után méltóságos zágrábi püspök uram tractálta az az egész méltóságokat az capusinusoknál diaetalis sessió után. [...] Augustus 6. pater Kelemen predicatioja. SZALAY 1865, 303.

⁷⁴ NOVÁK 1747, F 3.

méltóságos Házért nemcsak azon nap, hanem octávján is énekes misét mondottunk”.⁷⁵ Az ifjabb gróf feltehetően a jezsuita Xavéri Szent Ferencet tartotta patrónusának (december 3.), s nem a „koldus” Szent Ferencet. Didák 1720-ban kimentti magát, mert nem köszönthette személyesen Barkóczi Krisztinát „Szt. Krisztina, önagysága pátrónája napján”, de biztosítja a Károlyi családot, hogy Krisztina napon szentmiséket mondtak érte. Károlyi felesége halála után a legfőbb családi ünnep a Klára nap lesz, amelyen néha még Didák is megjelenik, egy ilyen alkalommal az ünnepelt anyjára, Barkóczy Krisztinára emlékezett a családi összejövetelen.

„Dicsőséges Páduai Szt. Antal napja immineál, június 13-ra fog esni”, írja Nyírbátorból a minorita kolostort és katolikus hitéletet újjáépítő rendfőnök Károlyinak 1720. június 7-én, egyben kéri a kolostor támogatóját, hogy „Isten ő szent felsége szent neve dicsőretinek terjedéséért, mások szép példaadásért, lelki épületekért, az itten kezdendő ájtatosságnak öregbítéséért, az teljes búcsúk elnyeréséért” egész háza népével menjen el Nyírbátorba „méltatlan szegény Káplányát consolálni”. 1720. július 29-én már a nyírbátori templom felszentelésére, teljes búcsújára és Portiuncula napjára hívja patrónusát.⁷⁶ 1720. augusztus 30-án figyelmezteti Károlyit: „Seraphicus Szt. Ferenc napja is immineál... méltóságos úri házával együtt magát megalázni, a meghült s ájtatossággal nem sokat gondoló hiveknak leginkább az eretnokségnek példaadásáért, úgy a teljes búcsúk elnyeréséért úri kedves jelenlétével akkori devotionkat condecorálni méltóztassék”.⁷⁷ 1727-ben szintén invitálja Károlyit Nyírbátorba, a minoriták dicsőséges szent patrónusának napjára, s hozzáteszi: „örökös káplányságom contestatiójának jeléül” az ünnepen ezüst és arany híján a „pátereknek szentmiséit és a frátereknek imádságait” ajánlja fel „bizodalmas patrónusának”.⁷⁸ 1724. július 31-én ismét várja Károlyi Sándort augusztus 2-ikára, Portiuncula napjára Nyírbátorba „a szent napon leendő devotióra”, de ne egyedül jöjjön, hanem „úri compániájával s muzsikusaival”, vagyis udvarával és az énekes miséhez igencsak hasznos udvari zenészeivel, hogy teljes búcsúban részesüljenek. 1725. július 24-én Nagybányáról invitálja Károlyit és leányát, férjével együtt a „Portiunculai devotióra”, ugyanakkor kéri, hogy patrónusa 12 példányt hagyjon meg neki prédikációs gyűjteményéből, hogy a „böcsületes úri rendeknek” adhasson belőle. 1726-ban is kéri a főúr megjelenését „szent szerzetünk egyik fő ünnepe Portiuncula Solemnitas, itt való templomunk patrociniuma” napján, augusztus 2-án, de Károlyi maga helyett csak 1 hordó bort küld Nyírbátorba. A nyírbátori templom felszentelését 1725. október 4-re, Assisi Szent Ferenc napjára tervezték,

⁷⁵ 1719. okt. 12. KELEMEN 1979, 86.

⁷⁶ KELEMEN 1979, 94., 100.

⁷⁷ TAKÁTS [1914] 283.

⁷⁸ Bátor, 1727. okt. 1. KELEMEN 1979, 193–194.

de Kelemen Didák még a felszentelés napját is hajlandó elhalasztani, ha Károlyinak, a templom „benefactorának” vagy „inkább fundátorának” nem felelne meg az időpont. 1723. október 9-ikén Szent Ferenc neve napján várták Károlyi Ferencet, Sándor fiát, s minden jót kívántak neki: sok Ferenc napot érjen, még 12 szentmisét is felajánlanak érte. 1737-ben Miskolcra Károlyi Ferencet köszöntik szent patrónusa, Seraficus Szent Ferenc napján, ugyanakkor 30 szentmisét ajánlanak fel érte.⁷⁹

Károlyi a szerzetesek iránti attitűdjében is pragmatikusnak bizonyult, azt a főurat, akinek udvartartásában, uradalmi adminisztrációjában számtalan szolgálattelvő várta parancsait, úgy tűnik, az egyháziak „használatában” is nem egyszer a hasznosság vezérelte. 1722-ben írja a feleségének egy sikertelen családi ügy kapcsán, hogy „az mit jezsuita nem vitt, minorita végbe nem viszi.”⁸⁰ Hiába tartja azonban életrevalóbbnak a jezsuitákat Károlyi, gyakorlatából kitűnik, hogy kegyességében, családjá vallásgyakorlatában és mindennapi életében is szívesebben működik együtt más szerzetekkel, a minoritákkal, ferencesekkel, a Károlyiak által letelepített piaristákkal, mint a jezsuita páterekkel. A papoknál, szerzeteseknél is a személyes tulajdonság, tehetség számít nála. Feleségének írja 1722-ben: „Örvendém, hogy a kaplonyi klostromban kedved tölt, az is csak addig tart ottan, mint Bátorban, míg jó ember lesz benne. Mihent fakép tétetik bele, az klostrom is azonnal olyan lesz, mint azelőtt.”⁸¹ Többször csalódik pártfogoltjaiban, 1722-ben Pozsonyban írja feleségének, hogy a piaristákban talán nem csalódik, mint a ferencesekben („barátokban”).⁸²

Kelemen Didák sokoldalú tehetségéből, karizmáiból is kiemelkedik szónoki képessége, amely ifjú korától nevezetessé tette, így nem csodálhatjuk, hogy a leggyakrabban a Károlyiak is hitszónoki szolgálatait vették igénybe. Különösen feltűnő ez akkor, amikor több, az egyházi hierarchia különböző szintjét képviselő pap szolgál egyszerre, vagy egymást váltva a Károlyiak vallásos alkalmain, mint a szőlőhegyi kápolna említett felszentelésénél. Kelemen Didák hitszónoki képességeit leginkább a Károlyi-temetéseken csillogtathatta meg, már a generális anyósát, Koháry Juditot is ő búcsúztatja a kaplonyi sírkápolnában, ez az első temetési beszéde, amely nyomtatásban is megjelenik. „1718 május 9-én gr. Koháry Judit Károlyban meghalálózván, temetésére méltóságos egri püspök, gr. Erdődy Gábor uramat invitálván, nagy sollemnitással és közel 4 ezer emberből álló szép gyülekezettel késértetett meghidegedett teste kaplyani páter

⁷⁹ KELEMEN 1979. passim

⁸⁰ KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 398.

⁸¹ Bátorkeszi, 1722. szept. 25. KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 408.

⁸² *A piaristák dolga, Szívem, igen is állandó, ha úgy nem járnánk velök, mint az barátokkal, plebánosokkal. Meghült bennem az terjesztésük iránt való szándékom, mert nem lelki öröm, hanem gyötrellem.* KOVÁCS (szerk.) 1994, II. 366.

franciscanusokhoz, az holott is eltemettetett, s azzal Didacus Kelemen minorita szerzetből való praedicationi alkalmatosságával az egész gyülekezetnek abbéli keresztényi fáradságát nemcsak megköszönte, hanem mindenektől istenesen el is búcsúztatta.”⁸³ 1724. szeptember 25-én Barkóczy Krisztina nagykárolyi koporsóba tételénél is szónokol, majd szeptember 30-án levelet kap Károlyitól, amelyben a gróf kéri, hogy prédikációjának szövegét küldje el neki. Kelemen Didák szabadkodik, hogy a szentbeszédet gyorsan írta, ezért alig olvasható, előbb le kell tisztáznia, s úgy küldi el patrónusának, aki Lőcsén ki akarja nyomtatni.⁸⁴

A grófnő gyászszertartásán azonban nemcsak ő szolgál, hiszen szeptember 3-án egy szalvatoriánus ferences, feltehetően Kaplonyból végzi a búcsúztatást a koporsóba helyezéskor, s Kelemen Didák akkor szónokol, amikor a temetési menettel, a „gyászos pompán” a koporsót Nagykárolyból Kaplonyba indítják. „Kollégája” szónoklatáról nagyvonalú, bár bizonyos fenntartást is hordozó véleményt mond patrónusának: „Mihály atyám uram praedicationijában... semmi notabilis fogatkozást nem observálhattam, sőt másoktól is dicsírni halottam. Való is, hogy a Szentírásból kiváltképpen való szép textusai voltak, s mely nagy szívvel kívánt s igyekezett abban, hogy Excellentiád tetszése szerint praedicálhasson, le sem írhatom.”⁸⁵

Legközelebb 1736-ban kerül sor temetési szertartásra a Károlyi családnál. Csáky Krisztina koporsóbatételénél, március 1-én a „helyiek” szolgáltak, s a szerzetesrendek presztízsbeli hierarchiáját és rivalizálását mutatja, hogy a koporsóbatételénél a várkaplán a károlyi kegyesrendieket hívta meg szolgálatra, s a magyar és német szónoklatot egy-egy piarista tartotta, de a rekviemet már a kaplonyi ferences gvárdián mondta. A Károlyiak másodkaplánja a piarista atyákat és tanítványaikat kérte meg a nagykárolyi várkapolnában végzett halotti misénél való segédkezésre, de a kegyesrendiek házában másodfőnöke ezt nem engedte, mivel a piarista rend nem lehet alárendeltje a barátoknak, s így a ferences atyák voltak kénytelenek a tömjévitelt és gyertyahordozást végezni, a nagykárolyi publikum derűtségére. A fakoporsóba tételénél egyébként Csáky Krisztina férje sem volt még jelen, s három hét telt el, amíg a temetés előkészületeit megtették. Ezen Keczer István nagyváradi kanonok végezte a gyászszertartást, s Kelemen Didák mondta a gyászbeszédet a nagykárolyi vár udvarán, majd innen indult a temetési menet Kaplonyba, a Károlyiak temetkezőhelyére, a ferencesek rendházába és templomába. A temetési menetben mindazon szerzetesrendek képviseltették magukat, amelyek a Károlyi családhoz kötődtek, a kaplonyi franciskánusok, a kassai szürke barátok (reformált ferencesek), a nyírbátori minoriták, a szatmári

⁸³ SZALAY 1865, 118.

⁸⁴ KELEMEN 1979, 149.

⁸⁵ Uo. 152.

jezsuiták és a nagykárolyi kegyesrendiek.⁸⁶ A szerzetesek rivalizálása Kelemen Didák egyik levelében is tetten érhető, 1729-ben, amikor megtudja, hogy a Kamara a piaristákat Máramaroszigeten akarja letelepíteni, kéri Károlyit, hogy hasson oda, a piaristák inkább Husztra menjenek, ne a Nagybányához közeli Szigetre, a vidéken ugyanis elegendő a nagybányai minorita iskola, Ugocsában pedig nagyon kellene katolikus tanintézet.⁸⁷

Nemcsak a különböző rendek között, hanem még Szent Ferenc követői, a ferencesek egyes ágai között is versengés folyt. A Károlyiak ősi birtokukon, a Nagykaroly melletti Kaplonyban az obszervánsokat (szalvatoriánusokat) telepítették le 1718 körül, s amikor Nyírbátor már annyira elkészült, hogy az első misét elmondhatták templomában, Kelemen Didák házfőnök így invitálta patrónusát és családját a közelgő Szent Antal-napra: „Tudom ugyan, hogy közelebb Kaplony, de a hosszabb fáradságért, nagyobb munkáért bővebb és nagyobb a jutalom. Kaplányban immár, Istennek hála, elkezdett az ájtatosság, gyakran vagyon szerencséjek Excellentiád jelenlétiről, mi pedig távolabb esvén... csak kezdetben lehessen ez vigasztalásunk.”⁸⁸

A minorita szerzetes kápláni feladatai között a legszemélyesebb, s szinte családtagként végzett kötelesség a gyóntatás és a tanácsadás volt. Míg az előbbiről, a dolog természeténél fogva, keveset tudunk, annál több forrás szól a tanácsadói funkcióról. Nemcsak lelki, hanem gazdasági dolgokban is tanácsot adott, sőt beleszólt a Károlyiak döntéseibe, az 1740-es években Károlyi Sándor a dohánytermesztéssel próbálkozott, végül azonban Kelemen Didák hosszas lebeszélésére felhagyott az új növénykultúrával. A mediátor szerepét is vállalta az egyház és a főúr között, az egyháziak vele jutatták el kérvényeiket Károlyi Sándorhoz, egyszer még a csanádi püspök is rajta keresztül kérte meg a gróft.⁸⁹

Károlyi Sándorhoz fűződött bensőséges, szinte baráti viszonyát leginkább az mutatja, hogy egyik levelében az özvegy gróft próbálja rávenni az újránházasságra. Érvei, hogy a szent házasságban „még több maradékokkal s kedves magzatokkal” fogja az Isten megáldani, „s így az anyaszentegyház terjedhet”. Mivel Károlynak „sok világi alkalmatossággal gyakorta kell forgani”, ezért Kelemen Szent Jóbként félti a gróft, nehogy vétek ütközzön a szívébe, ahogy Szt. Pál mondja „jobb megházassodni, semmint égni, vagy az tartóztatlanságnak periculumában élni.” Igaz, mondja, hogy az özvegyesség kedvesebb Isten előtt, mint a szent házasság, de ha nincs ajándék az özvegyességben, jobb a szent házasság, ezért ha Károlyi nem kötelezte magát fogadalommal az özvegyesgre, nősüljön meg, vegyen el istenfélő, ájtatos, alázatos asszonyt, inkább

⁸⁶ ÉBLE 1893, I. 334–337.

⁸⁷ KELEMEN 1979, 221.

⁸⁸ 1719. máj. 20. KELEMEN 1979, 69.

⁸⁹ TAKÁTS [1914] 283.

szegényt, mind gazdagot, aki a gyermekeket megbecsüli, kártyázni, kockázni nem tud, s „magyar legyen, ha ehhez a földhöz nem szokott, tőle ne irtózzon.” Kell a házasság azért is, hogy a háztartás, a „méltóságos udvar” jobb rendben, nagyobb ájtatosságban legyen, mivel Károlyi nem ér rá ezzel foglalkozni. Egyébként ha nem fogadja meg a házassági tanácsot, akkor is vegyen fel legalább egy istenfélő öreg rendű udvari prefektust vagy kapitányt, aki a cselédekre vigyáz, erkölceikre ügyel, fegyelmet tart. Kelemen Didák utolsó argumentumából kiderül, hogy jól ismerte patrónusának legbelsőbb életét is: azért is javasolja a házasságot, mert látja, hogy nincs, akivel Károlyi Pozsonyban az országgyűlések alatt beszélgesse, „egyedül tördök s emészti magát”, s a feleség vizsgáztatására lenne.⁹⁰

A szerzetes kisebb szolgálatokat is elvégez az úri háznak, amikor 1718-ban a nyírbátori templomot és rendházat építi, ráadásul a pestiseseket istápolja, kénytelen Károlyinak olyan személyes megbízását is teljesíteni, mint bárányszőr-bélés megszerzése, amint ő maga írja: „Szintén a vásár után érkezék a fekete bárány bírlések irán Excellenciának parancsolatja, az itt való szücsmester embereknél tudakoztatván, tanáltam egyiknél, kinél minél hamarabb megkésztetvén s alkuván... [ha] excellentiád udvarlására lemegyek, magammal viszem”.⁹¹

Károlyi Sándor hitbuzgalma, a katolikus egyház iránti mély vonzalma és a magánáhitában is megnyilvánuló elmélyült vallásossága családtagjainak is mintául szolgált. Anyja a római egyháznak a 17. század közepén püspököt és jezsuita tartományi alfőnököt is adott ’Sennyey családból származott (egyébként ’Sennyey Erzsébet anyja, Paczoth Judit révén Balassa Annának, Bálint húgának unokája volt), szüleit a Károlyiak ősgalériájában imakönyvvel a kezükben festették le.⁹²

A kegyesség családi hagyomány volt a Károlyiaknál és ’Sennyeyeknél, a templomfoglalás után, 1687-ben az ifjú Károlyi Sándor apjával a lengyelországi kálváriára (Częstochowába) is elzarándokolt.⁹³ Bátyja, a Buda ostrománál elesett László a szatmári jezsuiták Mária-kongregációjának „sodálisa”, vagyis társulati tagja volt, aki részt vett a társulat kegyességi gyakorlatain.⁹⁴ A Károlyi család a jezsuita lelkigyakorlatokat is végezte, Károlyi Sándor 1703 húsvétján „Szent Xaverius tisztességére való kilenc napi ájtatosságot” végzett házában egy szatmári jezsuitával.⁹⁵ Károlyi és felesége 1720-ban készülnek a „Calvariai útra”, vagyis Częstochowába, fiukat pedig Mariazellbe akarják küldeni.⁹⁶ Károlyi Sándor gyermekei, akik a ferences szentek nevét viselték, apjuk példáját követve

⁹⁰ KELEMEN 1979, 210–211.

⁹¹ Nagybánya, 1718. aug. 26. KELEMEN 1979, 56.

⁹² ÉBLE 1913, sz. n.

⁹³ SZALAY 1865, 20.

⁹⁴ PÁSZTOR 1945, 102.

⁹⁵ SZALAY 1865, 133.

⁹⁶ KOVÁCS (szerk.) 1994, I. 295.

mélyültek el a katolikus hitben és tanításban, a Csáky családból jövő menyje is ismert volt vallásos életéről. A legtovább azonban Károlyi Klára jutott, aki fiatalon özvegyen maradt, s szintén özvegy apjával példaadóan szép családi életet élt, gyakran voltak együtt, a nagypapa gondoskodott a Haller-unokákról, az ünnepeket együtt ülték meg. Károlyi Klára, akit a kassai apácák neveltek, a szülői ház vallásos légköre miatt, a család körül állandóan feltűnő, különböző rendhez tartozó szerzetesek hatására, s nem utolsósorban a család káplánja, gyóntatója, tanácsadója, sőt barátja, Kelemen Didák életszentségét követve, élete végén belépett a ferencesek harmadrendjébe, s temetése is a szerzetesek végtisztességének módján ment végbe. Kelemen Didák kanonizációjának ő volt az egyik első kezdeményezője, ami a minorita meghatározó befolyását jelzi.⁹⁷

Hogy Károlyi Klára valóban a minorita szerzetes mintáját követte, igazolja, hogy a devotio egyik látványos és Miskolcon igencsak újdonságnak számító formáját, az ún. missiót, amely flagellálással egybekötött bűnbánati körmenet volt, s melyet Kelemen Didák egy jezsuita szerzetes bevonásával rendezett meg a miskolci protestáns lakosság ámulására, sőt megrökönyödésére, hatására egyébként többen azonnal megtértek Miskolcon;⁹⁸ Károlyi Klára is gyakorolta birtokán. Amikor a gelénesi kápolnát renováltatta, ő is háromnapos „missziócskát” tartott, többek között apja lábaihoz borult, és vétkei megbocsátását kérte.⁹⁹ Kápolnát is emelt a minorita ösztönzésére: „Bihar vármegyében, (Ér)Keserűben káplánt adván, az hol már plébánus vagyon most, őkegyelme istenes jóvallására állítottam magam is Úr Színeváltozásának tiszteletire kápolnácskát búcsúval... oly sok eretnkség közt”.¹⁰⁰

A Károlyiak és Kelemen Didák sokirányú, részben intézményesült, de sok tekintetben személyes, a lelkiiséget igencsak tükröző kapcsolatát talán az jellemzi leginkább, amit a korán elárvult, s hazájától, a Székelyföldtől messze került misszionárius Károlyi Sándorról mondott:

„Az édes Istenben boldogult kimúlt szüleimen kívül ez árnyékvilágban élő emberek közül nem tartom senkihez szorosabb kötelességemet, mint Excellentiádhoz, mert Úristennek szent áldásából sok jót vettem.”¹⁰¹

⁹⁷ TAKÁTS [1914] 236–247.; BRÉZAY 1890

⁹⁸ CSÁK 1927, 58–59.

⁹⁹ TAKÁTS [1914] 245.

¹⁰⁰ BRÉZAY 1890, 12.

¹⁰¹ TAKÁTS [1914] 260.

BIBLIOGRÁFIA

BENICZKY 1866

Beniczky Gáspár naplója (1707–1910). In: *Rákóczi Tár* I. Szerk.: THALY Kálmán. Pest, LAUFFER VILMOS, 1866. 227–232.

BRÁZAY 1890

BRÁZAY János: *Gróf Károlyi Klára néha gróf Haller Gábor özvegyének két érdekes levele*. Nagy-Károly, SEPER KAJETÁN, 1890

CSÁK 1927

CSÁK Alajos Cirjék: *Kelemen Didák csodás élete és működése*. Miskolc, MAGYAR JÖVŐ, 1927

ÉBLE 1893

ÉBLE Gábor: *Károlyi Ferenc gróf és kora 1705–1758 – A grófi nemzetség levéltárának adatai alapján I–II*. Budapest, HORNYÁNSZKY, 1893

ÉBLE 1913

ÉBLE Gábor: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével*. Budapest, FRANKLIN-TÁRSULAT, 1913

Károlyi-oklevéltár

A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi Tibor; sajtó alá rendezi GÉRESI Kálmán 1–5. Budapest, FRANKLIN-TÁRSULAT, 1882–1897 (4. k., 1887: *Oklevelek és levelezések 1600–1700*; 5. k., 1897: *II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések 1703–1707*)

KELEMEN 1979

Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. levelei 1714–1743. Sajtó alá rendezte: RÁKOS Raymund. Postulazioni Generale O.F.M. Conv., Róma, 1979² (EDIZIONI AGIOGRAFICHE.)

KOVÁCS (szerk.) 1994

Károlyi Sándor levele feleségéhez (1704–1724) I–II. Közreadják: CSOBÓ Péter e. a. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: KOVÁCS Ágnes. Debrecen, KLTE, 1994

KOVÁCS 1988

Kovács Ágnes: *Károlyi Sándor*. Budapest, GONDOLAT, 1988

MONAY 1957

MONAY Ferenc: P. Kelemen Didák a Felső-Tiszavidék apostola (1683–1744). Róma, 1957 (*A Katolikus Szemle Kiskönyvtára* 4)

NOVÁK 1747

Világbíró Nagy Sándor azaz méltóságos Nagy-Károlyi Gróff Károlyi Sándornak a kaplonyi Pater Franciskánusok, kegyes fundátorának etc. ő excellenciájának e tündér világnak forgandó dicsőségén, annak szemfény-

s lélekvesztő három elementomin keresztyéni vitézséggel és erősséggel vett diadalma, s örök országlást érdemlő istenes országlása s boldog halála, melyet utolsó tisztelet s sírba tétele szomorú pompáján 1744-dik esztendőben Szent Iván-havának 22-dik napján a kaplonyi pater franciskanusok templomában a m. nagykárolyi familiának tulajdon temető helyén kimagyarázott Seraphicus Szent Ferenc rendén lévő P. Fr. Novák István, a magyarországi Salvatoriána Provinciának érdemetlen custossa s generalis lectora. Pozsony, ROYER, 1747

PÁSZTOR 1945

PÁSZTOR Lajos: Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete 1698–1703 = *Magyar Könyvszemle* 69. [1945]/I–IV. (jan–dec.) 99–121.

RÁKOS 1975

RÁKOS Balázs Raymund: *Ugye atyafiak?! Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. élete 1683–1744.* Postulazione Generale O.F.M. Conv., Róma, 1975 (EDIZIONI AGIOGRAFICHE.)

RUBY 1890

RUBY József: *Az eperjesi kir. kath főgymnasium története 1673–1890.* Eperjes, KÖSCH Árpád, 1890

SZALAY 1865

SZALAY László: *Gróf Károlyi Sándor önéletrajza és naplójegyzetei.* Pest, HECKENAST, 1865

SZIRMAY 1809–1810

SZIRMAY Antal: *Szathmár vármegye fekvése, történeti és polgári ismerete* I–II. Pest, KIR. MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, 1809–1810

TAKÁTS [1914]

TAKÁTS Sándor: Károlyi Sándor és Kelemen Didák. In: *Uő: Régi magyar asszonyok.* Budapest, „ÉLET” RT.–RÉVAI, é. n. [1914] 209–311.

TAKÁTS 1910

TAKÁTS Sándor: *Szalai Barkóczi Krisztina 1671–1724.* Budapest, PFEIFER Ferdinánd, 1910

TÜSKÉS–KNAPP 1999

TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva: Barokk kori társulati kiadványok grafikai ábrázolásai = *Magyar Könyvszemle* 115. [1999] 1–34.